

territori llenguadocià i fins en el Gers, la -N' cau darrere vocal; i el plural *torons*, *terons* (tres exs. en textos dels Ss. XIII-XIV, dos a Lacaune, prop de Castras, PSW), també postula -ND o -NN; altrament hi hauria -ós.

Més il·lustradores són encara les dades antigues. Sobretot és eloqüent la seva aparició en un poema molt conegut del trobador Peire Cardenal, llenguadocià del centre o centre-Nord: «messongas, d'on an al cor tal fon / que sobrevertz cum aigua de *toron*», i rimant encara amb molts altres versos en -n fixa, sigui provinent de -NT' com *fon*=*fontaine*, o de -ND': el context és, doncs, transparent; i que el sentit és 'devessall de l'aigua d'una deu' salta a la vista.²

Per altra banda, en el PSW (vol. VIII, 310-11) se'n donen bastants exemples en prosa documental dels segles XIV i XIII, en la forma *toron*, sempre amb -n, i també del plural *torons*. Plural que prova el mateix, perquè -ONES havia de donar -ós. Vénen de la zona llenguadocià central: del Tarn, l'Erau etc.; hi afegeixo encara «tro e-la vernha, e tro e-l *toron*, e tro e<n> Vera» (PSW VIII, 680a, s. v. *vernha*), que ve també del Tarn, zona de Galhac i Cauzac: cinc exs. de *toron* i sis de *teron*, més antics quasi tots aquells; amb sentit clar en tots. En conclusió, s'imposa corregir el PDPF, que no sols erra atribuint -n amovible a *toron* sinó confonent aquest mot, definit «source, fontaine», amb *turon* «tertre colline» amb el qual no pot tenir res a veure pel sentit ni per l'etimologia; i aquest és el que té -n amovible.

Encara hi ha un altre preciós testimoni trobadoresc, en Marcabré, però aquest és d'un derivat verbal: «Bel m'es can s'esclarzís l'onda / e quecs auzels pel jardín / s'esjauzís segon son latfn: / lo chanz per los becs *toronda*, / mais eu, trop miels que negús» (PSW VIII, 312) 'cada ocellet s'alegra pel jardí amb el seu llenguatge propi: el cant regala (raja, es vessa) per llurs becs, i jo canto millor que cap d'ells'. És, doncs, Ind. Pres., clarament d'un verb *torondar* (no pas *torondir* com s'ha suposat).

En efecte, aquesta -nd- està comprovada de sobres, no sols per la conservació en el S. XII, del famós poeta de Guiana; sinó per un bon nombre de testimonis arcaics del diminutiu *Torondel* o *Terondel*. Un *Bertran del Terondel* apareix en un doc. de 1183 del Roergue, i reapareix com *B. dels Torondels* el 1184, i *B. de Terondels* el 1187, en la col·lecció de Brunel (*Les Plus Anc. Ch. Prov.* II, 465.37, 476.11, 491.21), que localitza aquest lloc c. Ste. Eulalie de Rouergue. També hi ha dos casos, a Roquemaure, de *Le Touroundel*, en el Tarn, segons el llibre de Nègre sobre la toponímia del cantó de Rabastens. I a l'Aude es troba *La Théronde* i *La Thouronde*.

El primitiu *toron* el tenim documentat des de molt antic pel llibre del meu mestre C. Brunel, c. 1120: uns propietaris «donero una bordaria al *Toron* --- als paupes de Jerusalem» és un lloc *lo Toron* cap a Rayssac a l'Albigès; i un *Ug del Teron* cap a Milhau (Roergue) apareix en un altre doc. de 1164 (Brunel, *op. cit.* I, 20.54, 103.4). Nègre en fa un article «*terún*: nom com-

mun courant dans le dept. Tarn, sauf la partie N., source aménagée, lavoir --- *Toron* prédominant à Rabastens dès la fin du XIV S. jusqu'au XVIIe; *teron*, qui y paraît au XVI S. est aujourd'hui la forme unique, sauf *le Touroundel*.

De l'etimologia del mot occità se'n van preocupar ja bastants lingüistes, sense tenir notícia cap d'ells de la seva presència, tant i més antiga, en català. Alguns dels més bons es deixaren desorientar per una confusió de Mistral i Vayssier. Com que -ONE i -OND' es confonen en provençal, el TdF barreja aquest mot amb *touroun* «billon, tronçon de bois scié», del qual hem parlat a TORELL; del qual és probable que vingui un *torós* plural, que apareix cinc vegades en els comptes de Montreal del Gers («quan fem los stablimens de las binhas e deus nogès e que fem los *torós*», PSW VIII, 311-2). Però aquí hi ha plural en -ós, i tant això com el sentit obliguen a separar-los.

Fou, doncs, a tort, que, guiant-se per una explicació etimològica de Vayssier («*teroun* fontaine de village --- c'est souvent un tronc d'arbre»), Mistral i Jud (*Rom.* LVIII, 600-1) volien identificar el nostre nom, d'aigua brolladora, amb el derivat del ll. TORUS 'rull de llenya'. Però la terminació -onn, -onda, -ondel, és evident que obliga a separar-los, i a donar la raó a Aebischer (RCelt. XLVII, 427-441) que hi cerca origen pre-romà; com ja he fet en el DECH (v, 685b39-60), retirant la breu i provindria adhesió del DCEC (IV, 624a36-40).

Com que ni Aebischer ni Pokorny (notes breus sobre *touroun* i el suposat *touloun*, en VRom. x, 251), no van trobar enllaç amb mots cèltics, ni pistes clares per aquest costat, crec que ens hem de deixar dur per l'orientadora guia de la terminació, -ONDO assegurada per les antigues formes occitanes i corroborada pel català. Com que això té aire basc, sembla raonable enllaçar tot plegat amb el nom de la font en basc, *iturri*.

Un bon nombre d'etimologies toponímiques, segures i fins evidents, comprova que aquest mot o una forma ibèrica paral·lela s'estengué al llarg dels Pirineus fins al Mediterrani. El poble de *Dorres* a l'Alta Cerdanya, en el terme del qual hi ha diverses fonts sulfuroses, usades des d'antic per a cures termals, anomenat *Edors* en l'any 1072, i amb formes semblants en documentació posterior, prové de ITÜRRES 'les fonts', com vaig demostrar i documentar en E. T. C. I, 86-87, i II, 202-3.

A la Vall de Boí damunt Taüll, dues deus molt conegudes, per mi inoblidables, la *Font del Torrosso*, de temperatura gelada, ve de ITURRI-OTZ 'font freda'; i la deu de *Torlussà*, les aigües de la qual s'estenen per una llarga coma, ha de venir de ITURRI-LUZARR 'font allargassada' = *Font-llonga*; veg. la meua monografia sobre la V. de Boí, en *Onom. Bu. Int.* 1983.

Creurem que això arribava fins a la costa cat. mediterrània, tenint en compte el nom de *Tossa*, a l'E. Mj. *Torsa*, i anomenada TÜRISSE en un mosaic romà de la localitat; el qual deu ser idèntic al nom d'una localitat navarresa, que porta el nom de *Turissa* en l'*Itinerarium Antonini*, però *Iturisa* en P. Mela i Ptolomeu.